

ЗАГЪРБЕНОТО ИЗДАНИЕ НА „РИБНИЯ БУКВАР” ОТ 1846 Г.

Преди всичко най-искрено уверявам специалистите по история на Българското възраждане, особено пък тези от тях по възрожденска литература, че интересът ми към „Рибния буквар” е продиктуван **изключително** заради стремежа ми да проуча и популяризирам делото на д-р Петър Берон като **морски** учен. През 2006 г., когато публикувах първия морскоисторически прочит на Бероновата биография [1, с. 15-68], представих накратко и морските знания в неговия буквар, но бях принуден да направя това само по първото му издание (1824 г.), защото няха възможност да прегледам останалите негови възрожденски издания (1841, 1846, 1847, 1850, 1856 и 1862 г.). Ползвайки публикациите на известни автори в областта на беронознанието, установих обаче недопустими за моите представи противоречия и недоразумения (**най-деликатно** изразено) в твърденията относно историята на знаменития буквар като например:

- колко са възрожденските му издания (5, 6, 7 или 8);
- какъв е произходът на популярното заглавие на една от най-известните български книги, което има морско звучене;
- настъпват ли съществени изменения в обема, структурата, съдържанието, езика (**морските думи**) и илюстрациите на възрожденските издания или след 1824 г. няма промени, както **внушават повечето** научни и популярни публикации, **включително от именити** автори.

Общественият скандал в края на 2014 г. около изчезването на екземпляр от първото издание на „Рибния буквар”, съхраняван в Националния литературен музей (НЛМ), стана повод да публикувам критичен материал относно някои съвременни проблеми при изследването и популяризирането на първата българска книга със светско съдържание. Достатъчно показателен е нелицеприятният факт, че изтъкнат музеен специалист по възрожденска литература от НЛМ уверява, като как „В България са известни 6 издания на Рибния буквар” [2, с. 3]. Това е една от двете най-разпространени грешни версии за броя на възрожденските му издания. Същественият проблем обаче не е в аритметичната точност, а във факта, че при изследването и популяризирането на „Рибния буквар” от десетилетия **преобладава** представянето единствено на първото издание, като **ПОВЕЧЕТО** автори не се интересуват от промените, които **П. Берон прави през периода 1841–1862 г. в обем, структура, съдържание, език и илюстрации** на буквара си. От друга страна, значителна методическа трудност за такова комплексно изследване представлява все

още **трудната достъпност** на екземпляри от възрожденски издания на „Рибния буквар” през **периода 1841–1862 г.** Например понастоящем дигиталният фонд на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий” **не предлага изданията от 1846 и 1862 г.**

Благодарение на отзивчивостта на проф. д. ф. н. Румяна Дамянова – ръководител на секцията „Литература на Българското възраждане” в Института за литература при БАН, получих дигитално копие на екземпляр от слабо известното **трето издание** на „Рибния буквар”, **отпечатано през 1846 г.** Тук представям това издание, **разглеждайки предимно неговия обем и тематична структура, като предлагам и сравнителен анализ на част от съдържанието спрямо изданията от 1841 и 1847 г.** [62].

Проф. д. ф. н. Румяна Дамянова, 2015 г. -

https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D0%BC%D1%8F%D0%BD%D0%B0_%D0%94%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0

КРАТЪК ИСТОРИОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД НА ИЗДАНИЕТО ОТ 1846 г.

Макар мнозина автори, пишещи за „Рибния буквар”, да не знаят все още за съществуването на изданието от 1846 г., в историографията то е **известно още от 1896 г.**, когато Александър Теодоров-Балан съобщава, че „до 1852 г. той („Рибният буквар”, И.А.) преживя 5 издания” [3]. Авторът не отбелязва конкретните години на тези издания, но през 1909 г. споменава вече пряко екземпляра от 1846 г. Прави впечатление обаче, че това описание съдържа само броя на страниците на основния текст и не са отбелязани приложенията с илюстрации [4, с. 120], т.е. библиографът вероятно е работил с дефектен екземпляр [5].

Проф. Александър Теодоров-Балан (1859–1959 г.), 1910 г. -

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/b5/Alexandar_Balan.jpg/250px-Alexandar_Balan.jpg

Първото по-пълно описание на изданието от 1846 г. прави Б. Дякович през 1925 г., който открива два екземпляра от него в Народната библиотека в Пловдив. Понастоящем обаче те не са посочени в нейния електронен каталог и не успях да изясня съдбата им (дали са съхранени, без да са все още сигнирани, или пък през годините са изчезнали от библиотечния фонд по някаква причина). Като прилага само частичен сравнителен анализ с изданието от 1847 г., Б. Дякович правилно заключава, че „третото издание на „Рибния буквар” е отпечатано в 1846 год., а не в 1847 г.”, но неправилно твърди, че през 1847 г. „то е само с т е - р е о т и п н о п р е п е ч а т а н о” [9, с. 114], [10].

През 1962 г. **проф. Жечо Атанасов** все още приема, че третото издание е отпечатано през 1847 г., но признава, че за него „съществува известна неяснота. Срещат се екземпляри, на които е отбелязано 1846 г. Вероятно е налице **печатна грешка, отстранена само в част от екземплярите**” (подч., И.А.) [13, с. 44]. Това неясно твърдение е поместено в сборник, посветен специално на д-р П. Берон. В същия сборник е публикувана **най-добрата и до днес библиография на Бероновите трудове**, съставена след задълбочено изследване. Нейният автор приема изданието от 1846 г. за **трето** по ред [7, с. 192], но това не разколебава ни най-малко проф. Ж. Атанасов. Противоречието на двете твърдения в подобен солиден академичен сборник обърква простосмъртен читател, който при такъв случай се надява да бъде насочен от редактора на изданието посредством подходяща обяснителна бележка. Сборникът има не един, а дори двама редактори, но единият е самият проф. Ж. Атанасов, а другият – член-кор. Петър Динеков, който или не е забелязал противоречието, или е предпочел да не засяга „честта на пагона” и не е публикувал мнението си...

През 1964 г. по случай 140 г. от появяването на първия „Рибен буквар” е отпечатано издание, „направено точно по оригинала, излязъл през 1824 год.” Негов редактор е **проф. Стойко Стойков**, който в предговора изрично споменава изданието от 1846 г. като отделно от изданието през 1847 г. Същевременно обаче като единствена промяна при преиздаването на буквара през периода 1841–1862 г. **неправилно** изтъква, че **само** (?) „са изхвърлени предговорът и послесловието” [14, с. 10].

Проф. Русин Русинов (1930–1998 г.) - <http://e-nasledstvo.com/index.php/2015-02-05-07-38-55/48-2015-02-05-07-36-40>

През 1974 г. **Русин Русинов** отбелязва изданието от 1846 г. като трето, но твърди, че „на някои екземпляри е отбелязана 1847 г.” и очевидно не смята тези екземпляри за част от ново издание. Доказателство за това е и фактът, че неправилно приема изданието от 1862 г. за шесто [15, с. 2-3], макар че то е седмо. През 1997 г. в едно и също енциклопедично издание той публикува противоречиво мнение за възрожденските издания на „Рибния буквар”: в биографичната статия за д-р П. Берон съобщава за трето издание през 1846 и 1847 г. [16], а в статията за Беровия буквар информира за две **отделни** издания през 1846 и 1847 г. Същевременно Р. Русинов озадачава с неправилната си оценка, че при преиздаването на „Рибния буквар” през периода 1841–1862 г. е „изоставен само предговорът от първото издание” [17].

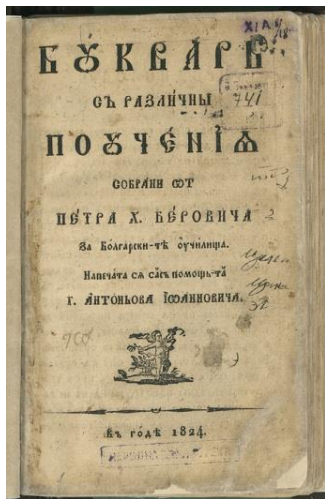
Пак през 1974 г., по повод на 150 години от появяването на първото издание на „Рибния буквар”, **Й. Христов** уверява, че „през 1846 г. е отбелязано още едно издание, но тъй като то е **идентично** (подч., И.А.) с това от 1847 г., прието е да се счита, че имало две трети издания” [18]. Припомням, че според академичния „Речник на българския език” думата „идентичен” означава „Еднакъв, тъждествен, напълно сходен”, сиреч авторът (Й.Х.) **положително не е правил сравнителен анализ** на изданията от 1846 и 1847 г., но пък има категорично мнение по съдържанието им...

През 1984 г. в най-влиятелния тогава научно-технически вестник **Минко Гечев** категорично обявява, че „Рибният буквар” е „преиздаден пет

пъти (не шест, както се смята)”, респ. твърди, че през 1846-1847 г. има само едно (??) издание [19].

През 2007 г. **Николай Теодосиев** в своя „Каталог на българските печатни книги 1508-1878” публикува библиографско описание на изданието от 1846 г., но подвежда читателите с твърдението си, че изданието от 1847 г. е „др.[уго] 3 изд.” [20, с. 84], респ. изданието от 1862 г. е „6 (шесто?, И.А.) последно изд.” [20, с. 145]. Вероятно под влиянието на този автор, както и на **господстващата и до днес грешна** версия, че възрожденските издания на „Рибният буквар” са шест, объркващото описание на Н. Теодосиев е възприето и в солидния съвременен „Атлас на българската литература 1740-1877” [21, с. 91].

Когато преди 12 г. публикувах обширна биография на д-р П. Берон като **първия български морски учен**, представих накратко и морските знания в „Рибния буквар” (добива на морска сол, морските бозайници кит и делфин, откриването на Америка). През 2006 г. имах възможност да ползвам само първото издание на прочутия учебник, нямах достъп до интернет, но все пак въз основа на сравнителен анализ на редица публикации на известни автори формулирах **два проблема при изследването на „Рибния буквар”**: а) Именити учени и национална академична енциклопедия разпространяват изобилие от противоречия за произхода на популярното име на първата българска светска книга и **срамното** за българската наука твърдение, че китът и делфинът са риби; б) Въпреки десетилетията наред изследвания, включително на академично равнище, в беронознанието липсва яснота за броя на възрожденските издания на най-известния български учебник и в литературата едновременно се разпространяват версиите за пет, шест и седем издания [1, с. 48-49, т. 45]. Скандалът за изчезнал екземпляр на възрожденско издание на този буквар от колекцията на Националния литературен музей в София през октомври 2014 г. стана обаче повод отново да засегна споменатите два проблема, като ползвах вече екземпляри от шест възрожденски издания. Тогава не разполагах още с изданието от 1846 г., но все пак въз основа на критично разглеждане на версиите за едно, пет, шест и седем издания до 1878 г. и благодарение на лично запознаване с шест от тях (без екземпляр от 1846 г.) обосновах твърдението, че възрожденските издания на „Рибният буквар” са **седем** – 1824, 1841, **1846**, 1847, 1850, 1856 и 1862 г. [2, с. 3-6], [22].

Корицата на първото издание на „Рибния буквар”, 1824 г. – Дигитален фонд на НБКМ-София.

В трудно обозримото количество научни и популярни публикации за д-р П. Берон **преобладават** мненията, че „Рибният буквар” има едно, пет, шест и дори осем възрожденски издания [25]. **Господстващо** място в беронознанието имат обаче две версии – за **едно** и за **шест** възрожденски издания. Наистина тук представих и автори, които съобщават за съществуването на издание от 1846 г., но от тях единствено Ст. Стойков през 1964 г. го описва като **отделно** издание [14, с. 10, 109]. Между останалите автори, отбелязали наличието на издание през 1846 г., на практика съществува **пълно разногласие** относно характера му. Например:

- Ж. Атанасов уверява, че третото издание е през 1847 г., а при екземплярите, на които е „отбелязано 1846 г. вероятно е налице **печатна грешка**” (подч., И.А.) [13, с. 44];

- К. Възвъзова-Каратеодорова твърди, че изданието от 1846 г. е „**второ издание** на редакцията **от 1841 г.**” (подч., И.А.) [7, с. 192], макар че през 1846 г. П. Берон прави изключително важна промяна (по съдържание и обем) в раздела „Фисически сказания”;

- много противоречиво е мнението на Р. Русинов през 1974 [15] и 1997 г. [16], [17] за характера на изданието от 1846 г., макар че негово дело е **най-задълбоченото** досега изследване на **езиковите** промени в това издание;

- за засилването на противоречията около изданието от 1846 г. съществено допринася солидният „Каталог” на Н. Теодосиев от 2007 г., който положително е слабо запознат с изследванията за това издание и **най-вероятно не е проучвал лично** екземпляри на буквара от 1846 и 1847 г., поради което приема, че възрожденските издания са шест, а изданието

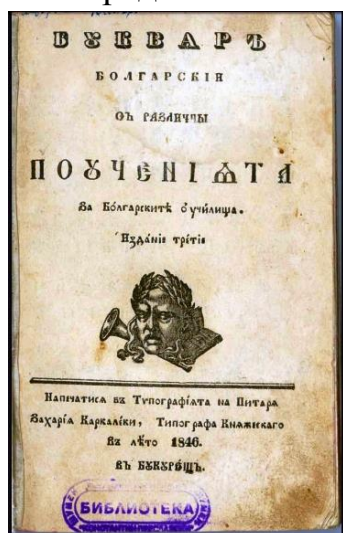
от 1847 г. е само „др.[уго] 3 изд.“ [20, с. 84]. Същата версия се разпространява вече и в интернет чрез българското издание на Уикипедия. При това анонимният уикипедианец си е позволил да изопачава съдържанието на статията ми от 2014 г. [2], приписвайки ми, че в нея уверявам за наличието на „два варианта на третото издание“ [30], въпреки че **обосновавам наличието на две ОТДЕЛНИ** издания през 1846 и 1847 г.

В бернознанието **категорично преобладават** публикациите, които представят „Рибния буквар” **само по първото му издание** през 1824 г. С този **едностранчив** подход те, от една страна, създават впечатление, че това е единственото възрожденско издание, и, от друга, дори да съобщават за преиздаването му приживе на П. Берон внушават, че той не е правил никакви промени.

През 1974 г. Р. Русинов въз основа на задълбочено изследване доказва, че „**Най-значителни от езиково** гледище са **редакционните изменения в третото издание** (1846). [...] Следващите издания почти не бележат езиково развитие” (подч., И.А.) [31, с. 62]. Четири десетилетия по-късно не разполагах все още с екземпляр на буквара от 1846 г., но въз основа на сравнение с издание от 1847 г. обосновах, че П. Берон прави съществени промени в съдържанието на буквара още през 1846 г. Сега, разполагайки вече с третото издание, потвърждавам наличието на

СЪЩЕСТВЕНИ ПРОМЕНИ В „РИБНИЯ БУКВАР” 1846 г.

и ги представям по-подробно.

Титулна страница на третото издание на „Рибния буквар”

(1846 г.).

Формалният подход към промените в съдържанието на „Рибния буквар” е толкова широко разпространен в бернознанието, че дори известни автори не обръщат внимание и не се замислят поне над факта, че

през периода 1824–1862 г. обемът на „Рибния буквар” е съществено променен, камо ли да търсят обяснение за това [32].

Година на изданието	1824	1841	1846	1847	1850	1856	1862
Обем на изданието без приложенията с илюстрации – стр.	145	127	141	141	141	157	168
От тях:							
Физически сказания	42	40	53	53	53	55	88
Аритметика (от 1856 г. – Кратка числителница)	9	10	11	11	11	25	25
Общи раздели	94	76	77	77	77	77	55
Физически сказания и Аритметика	51	51	64	64	64	80	113

По повод на 190-годишнината на „Рибния буквар” проф. д.ф.н. Боян Вълчев отбелязва: „През изминалите 19 десетилетия Рибният буквар е бил безброй пъти обект на различни изследвания. Като че ли няма страници от него, която да не е била подложена на анализ – филологически, исторически, педагогически и т.н.” [33, с. 8]. Колкото и впечатляваща да е тази констатация, тя се отнася обаче **изключително за първото** издание на една от най-известните български книги. В действителност авторите на споменатите безброй изследвания (с **много малки** изключения) изобщо не се интересуват от **промените, които П. Берон прави** в „Рибния буквар” през периода 1841–1862 г. За краткост предлагам само два примера, но пък особено показателни.

Пример 1. През 2014 г. не някой начинаещ бероновед, а виден академичен учен представя „Рибния буквар” **единствено** по първото му издание, не споменава **нищо дума за що-годе** някакво развитие на текста до 1862 г. и твърди, че „изданието (1824 г., И.А.) **не е отправна точка на по-нататъшните му занимания**” (подч., И.А.) [34, с. 136-138]. Нещо повече, той дори **не споменава за съществуването на изданието от 1846 г.** и за трето издание обявява това от 1847 г. [35, с. 31].

Пример 2. През 1980 г. изтъкнат специалист в областта на математическата наука като проф. д-р п. н. Александър Маджаров (1929–2001 г.) публикува **единственото досега задълбочено научно** изследване на частта „Аритметика” на „Рибния буквар”. То обаче е направено само по първото издание, вследствие на което, от една страна, авторът допуска някои неправилни твърдение за цялостния принос на П. Берон в областта на обучението по аритметика, от друга, изследването му, въпреки че е задълбочено по отношение на първото издание на буквара, съдържа съществени непълноти, защото не отчита значителното развитие на частта „Аритметика” в последвалите до 1862 г. издания. Например:

а) Въпреки че авторът (А. М.) ползва близо 50 източника, **повечето** от които са **от двайсетина известни** бероноведи, той не е получил ясна представа дори за броя на изданията и твърди: „[...] **в някои** (подч., И. А.) от изданията на „Рибния буквар” делът „Аритметика” се нарича „Кратка числителница” [36, с. 36]. Изразът „в някои от изданията” е свидетелство, че той не е имал възможност лично да се запознае с всички възрожденски издания на Берония буквар и е разчитал единствено на изследванията на други автори. Те обаче не са обърнали внимание на **съществената** промяна в наименованието, обема и съдържанието на частта „Аритметика”. В действителност П. Берон я прави **в последните две** възрожденски издания – 1856 и 1862 г.;

б) Доказателство за важността на промяната е дори само фактът, че обемът на тази част от 9 стр. през 1824 г. е увеличен **почти три** пъти в последните две издания, но и до днес **нико един автор не е изследвал и представил по подобаваш начин това**;

в) Ал. Маджаров пространно обосновава методическото значение на факта, че П. Берон запознава учениците с числата **до 9090** и четирите аритметични действия, вкл. с трицифрени и **четирицифрени** числа [36]. В действителност обаче **още в третото** издание (1846 г.) той **значително усложнява** примерите в сравнение с второто издание (1841 г.):

с. 134 – В шестия параграф са добавени четири нови примера за събиране, от които в един пример сборът на две четирицифрени числа е **петцифрено** число, а в друг пример – сборът на две петцифрени числа е **шестцифрено** число (104945);

с. 135 – В деветия параграф са добавени четири нови примера за изваждане, от които в един пример четирицифрената разлика е резултат от **петцифрено** умаляемо и четирицифрен умалител, а при друг –

петцифрената разлика е резултат от **шестцифрено** умаляемо и петцифрен умалител;

с. 142-143 – В петнадесетия параграф са добавени девет нови примера за умножение на многоцифрени числа, включително един пример с резултат **деветцифрено** число и четири примера с резултат **осемцифрено** число, а при делението са добавени пет примера, включително деление на **деветцифрено** с петцифрено число.

г) Немалко място в проучването си Ал. Маджаров отделя на тълкуването на осемте реда под заглавието „Аритметика”, които са „първите български методически възгледи за обучението по аритметика” [36, с. 38]. Те са запазени и във второто издание (1841 г.), но **през 1846 г. са премахнати**, липсват и в изданията от 1847 и 1850 г., а в изданията на „Рибния буквар” от **1856 и 1862 г. П. Берон въвежда нови и значително по-подробни методически указания**. Те обаче и до днес не са изследвани и популяризирани;

Доколко важната за беронознанието публикация на Ал. Маджаров от 1980 г. е **напълно забравена** и колко формално десетина години по-късно (а и до наши дни!) се представя основополагащият принос на П. Берон в областта на обучението по аритметика, да не говорим пък конкретно за **съществените промени в тази област, въведени с третото издание на „Рибният буквар” (1846 г.)**, показва публикация за авторите на първите български учебници по математика (до 1878 г.), в която на П. Берон са отделени **само 9 (девет) реда**, които **не съдържат оценка** за неговия принос и разпространяват **недостоверна** информация: „Обяснителен текст в учебника липсва. За аритметичните знания са отделени общо 9 страници” [37, с. 7]. Очевидно авторът на тези редове не познава лично дори първото издание на „Рибния буквар”, иначе щеше да знае за кратките методически указания в началото на частта „Аритметика”, а не се е интересувал и поне от библиографските описания на възрожденските издания на буквара, защото последователното увеличение на техният обем след второто издание подсказва, че е твърде възможно П. Берон да е увеличил обема и на частта „Аритметика”, която през 1862 г. е вече 25 стр. и предлага подробен обяснителен текст [38].

Тук се виждам принуден да засегна накратко **проблема с тъй наречения „Буквар на Марко Теодорович”**, издаден през 1792 г., защото в него също има аритметична част и други светски знания. Този проблем е съвсем встрани от проучванията ми, а и изисква както

квалификация на езиковед, така и достъп до съответна специализирана литература, която обикновено липсва в РБПС-Варна и в дигиталния фонд на НБКМ. От друга страна, проучените източници от последните години показват, че става дума за **твърде дискуссионен** проблем, споровете около който се водят в немалка степен с **метода на полуистините**. Въз основа на достъпни за мен източници случаят за моите представи е следният.

Първо. През 1762 г. във Венеция е издаден **сръбският** буквар на **сръбския** просветител Захарие Орфелин (1726–1785 г.) [40, с. 161]. Написан е на **сръбски** църковнославянски език и е предназначен за **сръбските** ученици.

Второ. През 1792 г. във Виена е отпечатано второ издание на **сръбския** буквар на З. Орфелин. Марко Теодорович **НЕ Е негов автор**, а **само финансово съдейства** за издаването. Съвременни български автори, представящи буквара на З. Орфелин като български буквар, обичат да изтъкват, че през 1908 г. видният български учен Йордан Иванов (от 1909 г. действителен член на Българското книжовно дружество, сиреч - академик) съобщава за този буквар, но **рафинирано премълчават цялата истина** за мнението му. Според него: „[...] Любородни сърби, с които [Марко Теодорович] е бил в търговски връзки, ще са го подканили да се заеме с изданието на поменатия буквар, **главно за полза на сръбските деца, както узнаваме и от предисловието**. До тогава **сръбчетата** употребявали киевски и московски букваре. Няма съмнение, че Марковият буквар ще да се е пръскал и из българските земи, дете не бе престанала да се учи **словенската** книга. В това се уверяваме от разпространението **и на други сръбски** учебни книги из Българско през XIX век” (подч., И.А.) [41, с. 266]. Очевидно е, че за Й. Иванов второто издание на буквара на З. Орфелин е **сръбска** учебна книга, ако и той да е финансиран от български търговец [42].

Трето. За да внушат, че второто издание на сръбския буквар на З. Орфелин е българска книга, привърженици на тази версия използват **елементарна софистика**: а) жонглират с термините „буквар на Марко Теодорович” и „Марков буквар”; б) М. Теодорович е българин; в) следователно „букварът на Марко Теодорович”, респ. „Марковият буквар”, е български [43], [44], [45], [46]. Ако се приеме подобна „логика” за научно доказателство, тогава за „Рибния буквар” би следвало да използваме синонимните термини „буквар на Антон Иванович” и „Антонова буквар”

вместо „Бероновиа буквар”, защото е известен фактът, че А. Иванович дава средствата за отпечатването му.

Четвърто. Солидни съвременни научни издания **НЕ ВКЛЮЧВАТ** сведения за второто издание на Орфелиновия буквар (1792 г.) при представянето на българската възрожденска литература [24], [47], [48].

Пето. Краеведката Екатерина Бояджиева от Банско, прилагайки **метода на полуистината**, уверява през 2009 г., че след старателни издирвания са установени общо **13 екземпляра** от въпросния буквар, включително три от тях в частни лица. Въз основа на това авторката тържествуващо обявява, че този брой бил, видите ли, „по-голям от броя на Бероновиа буквар” [50, с. 167]. Тя не съобщава обаче въз основа на какъв източник е установила броя на издирените към 2009 г. възрожденски издания на Бероновиа буквар. От книгата ѝ става ясно, че Е. Бояджиева е получила информация от НБКМ–София за съхранените там три екземпляра от второто издание на Орфелиновия буквар [50, с. 167-168], а след като е правила „старателни издирвания” положително е знаела, че **само НБКМ** притежава поне **40 (четиридесет!)** екземпляра от всички възрожденски издания на Бероновиа буквара (без изданието от 1846 г.). През 2014 г. съобщих за издирени от мен по онова време 98 екз. [2, с. 5, 19-20 – т. 17], а **към днешна дата те са вече 131**, но представянето им изисква отделна публикация, т.к. списъкът им със съответните обосновки с позоваване на източници понастоящем обема 21 стр.

Въз основа на тези пет основни аргумента **тук не разглеждам** споменатия **сръбски** буквар от 1792 г. **като част от българската** възрожденска литература и **не го отчитам при оценяването на Бероновите приноси.**

През 1975 г. член-кор. проф. Любомир Андрейчин обявява: „С първия български учебник по физика, издаден през 1849 г., Н. Геров **поставя началото на изграждане на нашата физическа терминология** (подч., И.А.), като се опира на народния език или възприема руски термини, когато те „идат добре и на български“, или пък създава сам някои нови” [51, с. XXV]. Въпреки че авторът не посочва източник за това твърдение, то до наши дни доверчиво се цитира [52, с. 169], [53]. Автори, проучвали един или друг аспект на Бероновата дейност и връзката ѝ с физиката, или не обръщат внимание на пионерната роля на „Рибния буквар” в това направление, или разглеждат единствено първото му издание [54, с. 7-8], [55, с. 135-139], [56, с. 14-15]. Но дори и в този случай

следва да се отбележи, че още през 1824 г. П. Берон въвежда термина „илектрика“ (електричество). В третото издание (1846 г.) той е заменен вече с термина „електрика“ и производното определение „електрически“ и само тук-там е пропусната поправка на формата „илектрика“. Освен това през 1846 г. в буквара се появяват термините „химически соединения“, „кислород“, „азот“, „атмосфера“, „барометро“ (барометър).

Добре известен е фактът, че първото издание (1824 г.) съдържа раздела „Фисически сказания“, който обхваща и частта „За въздушните явления“. В третото издание (1846 г.) обаче П. Берон **значително** увеличава обема на този раздел – от 40 (1841 г.) на 53 стр., но променя само последната му част, заглавието на която става „**Воздушни явления**“, **а нейният обем е увеличен шест пъти** (от 2 стр. и 5 реда на 14 стр.)!

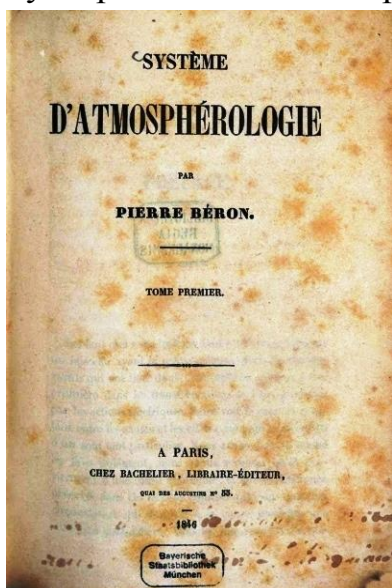

Портрет на д-р Петър Берон, худ. Николай Павлович, към 1885 – 1886 г. - <http://simplyred.snimka.bg/arts/nacionalna-hudojestvena-galeriya-v-sofiya-kartini-i-skulpturi.547870.21374838.big>

В първите две издания на „Рибния буквар“ П. Берон описва накратко явления като мъгла, дъжд, градушка, сняг, гръмотевица и светкавица, както и появяването на светлини над земната повърхност в гробища. В третото издание краткият текст (пет реда) за гробищните светлини отпада, но е **добавен обширен текст** за образуването на вятър, буря, толумба (торнадо), клин (мълния), роса, слана. Освен това, **за пръв път в новобългарската литература е описано действието и предназначението на барометъра**: „Нии гледаме някога чи барометрото слаза, което показва чи въздухат е станал по`лек, сиреч една страна от него станала пара или вода, но кога въздухат стане пара, нии знаеми чи околният въздух тече камто него място, сиреч има вятар, и парата като са сгасти ражда облаци и дожд. И тѝи често познавами от барометрото ако ще вали или не“ (1846 г.,

с. 122). В интерес на истината обаче въпреки очевидния стремеж на П. Берон да предостави научни знания за метеорологичните явления той все още съчетава това с примери от Библията: „Тъй въздухат не е друго нещо, ами туку вода применена (преобразувана, И.А.) с електриката на газове. Това ни показва и светата библия щото каже „чи разделил Бог между водата горе и водата доле, и назвал водата горе небо, а водата доле назвал море” (1846 г., с. 117).

Докато в първите две издания текстът „За въздушните явления” съвсем накратко и елементарно представя форми на водата в атмосферата, в третото издание (1846 г.) П. Берон всъщност **предлага теоретичните си схващания за физика на атмосферата, публикувани в първия му научен труд** – „Система на атмосферологията”, отпечатан на френски език **също през 1846 г.** [56]. Той обяснява метеорологичните явления с въздействието на атмосферното електричество, на редица места разглежда връзката им с морето. В отделни глави на научния си труд представя наземното торнадо и водното торнадо, но в третото издание на „Рибния буквар” описва само образуването на водното торнадо (1846 г., с. 121-122).

Титулна страница на книгата „Système d'atmosphéologie” от П. Берон (издадена 1846 г., Париж) – https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10133373_00007.html

В беронознанието е известно, че около 1844 г. П. Берон изоставя лекарската си практика в Румъния, преселва се в Париж и се посвещава на научни изследвания. Не е ясна обаче причината за това съдбоносно решение. Нямам представа за нея, но ми прави впечатление, че пак през 1846 г., на 26 октомври (8 ноември), букурещки вестник съобщава, че е обявена подписка за създаването на първото румънско параходно дружество, като П. Берон е между основателите. Нещо повече, той е един

от тримата акционери, на които е възложено да издирят в Европа технико-икономически и експлоатационни сведения за купуването на два кораба [58]. **Както „Система на атмосферологията”, така и значителна част от по-късно издадените му трудове са посветени на морската метеорология** [1, с. 18-21]. Вероятно активната ангажираност на П. Берон в подготовката и дейността на румънското параходство е повлияла за пренасочването му към изследователска дейност в областта на метеорологията, а в крайна сметка и да реши значително да разшири обема на метеорологичните знания в третото издание на „Рибния буквар” [59].

По-горе отбелязах съществената публикация на Р. Русинов от 1974 г., с която той пространно доказва, че **най-значителни от езиково гледище са промените в третото издание на „Рибния буквар”**. Според видния историк на българското езикознание **тези промени са предимно във фонетиката, граматиката и речника на изданието** [31, с. 61-62].

ПРОМЕНИ НА ИЗДАНИЕТО НА „РИБНИЯ БУКВАР” ОТ 1847 г. В СРАВНЕНИЕ С ИЗДАНИЕТО МУ ОТ 1846 г.

Припомням, че още през 1925 г. Б. Дякович съобщава: „Това трето издание (1846 г., И.А.), за което не ни дават никаква бележка нито В. Погорелов в своя опис, нито А. Теодоров-Балан в своя книгопис, **с нищо не се отличава** от третото издание на 1847 г.: **и форматът, и броят на страниците му и съдържанието му са абсолютно едни и същи**” (подч., И.А.) [9, с. 113]. С други думи – стереотипно (?). Още през 1962 г. К. Възвъзова-Каратеодорова съобщава, че изданието от 1847 г. „би трябвало да се счита в същност за четвърто. В него е допусната грешка в пагинацията на 143 стр. и има известни **отлики в шрифта и набора** (подч., И.А.) спрямо изданието от 1846 год.” [7, с. 192]. В действителност обаче отликите и грешките са **значително повече**. Например:

- 1847 г., с. 11: липсва означението на т. 18;
- 1846 г., с. 125, р. 6 – допусната е печатна грешка в израза „на **р**оре”, докато 1847 г. е поправено на „на горе”;
- 1846 г., с. 125, р. 4 отд. – комохай; 1847 г., с.125, р. 8 отд. – камохай (тук е очевидна и една от **многобройните** разлики в набора, вследствие на който през 1847 г. на няколко места са допуснати и печатни грешки при пренасянето на текстове от една страница на друга);
- през 1846 г. след с. 130 следва 132, докато през 1847 г. след с.130 следва 133.

- през 1846 г., с.134, т. 6: при последния пример за събиране на три трицифрени числа е допуснат грешен сбор 1957, който през 1847 г., с. 135, т. 6, е поправен на 1757;

- през 1846 г. след с. 135 следва направо с. 137, но през 1847 г. тази грешка в номерацията на страниците е поправена, а на с. 136 през 1847 г. в т.9 на операцията „Отложение” („Изваждане”) са поправени грешките в разликата на два от четирите примера на най-долния ред (1898 от 1846 г. става 1908, а 789 от 1846 г. става 798);

- 1847 г., с.139, т. 14 (всъщност тя е т. 13 от 1846 г.): в първия и третия пример са поправени грешките в операцията „Деление”, допуснати през 1846 г.

Дори само тези примери са достатъчно доказателство, че изданието от 1847 г. изобщо не е стереотипно, а на практика е **четвърто поправено**.

ЗА БИБЛИОГРАФСКОТО ОПИСАНИЕ НА ИЗДАНИЯТА ОТ 1846, 1847, 1850, 1856 И 1862 г.

Доколкото ми е известно, в книгоиздателската практика са приети следните видове издания: а) стереотипно, като съкращението на този вид нерядко не се поставя след поредния номер на изданието; б) поправено; в) допълнено и поправено; г) преработено. Оставям настрана фототипното (не ми е известно да е прилагано по Берово време), както и издаването на допълнителен тираж без промяната на формат или съдържание (допечатка), защото за Беровия буквар данни за такава чудесия не са публикувани.

Корицата на четвъртото (поправено трето) издание на „Рибният буквар”, 1847 г. – Дигитален фонд на НБКМ–София

За пръв път по повод библиографските описания на възрожденските издания на „Рибния буквар” срещнах такива странни случаи като:

- общоприетата библиографска практика е при определянето на поредността и вида на изданието следващото издание да се сравнява с предходното, **а не обратно**;

- Й. Христов въвежда термините „идентично издание” и „две трети издания” [18]. Не по-малко оригинален е Н. Теодосиев, който пък не признава изданието от 1847 г. за самостоятелно, обявява го за „др.[уго] 3 изд.” [20, с. 84] и за пореден път задълбочава бъркотията с поредността и броя на възрожденските издания.

Публикуваните тук факти категорично доказват, че изданието от 1846 г. е **допълнено и поправено**, а изданието от 1847 г. – **поправено**. П. Берон положително отлично е съзнавал допуснатите грешки с номерирането на изданията през 1847 и 1850 г. и затова през 1856 и 1862 г. поредността на изданието е отпаднала от кориците и титулните страници.

Въз основа на гореизложеното **препоръчвам следните библиографски описания** на изданията на „Рибният буквар” през периода 1846 – 1862 г, като пропускам общоизвестните данни за издател, формат и вид на шрифта:

Буквар българский с различни поученията за българските училища. Издание третие [3. доп. изд.] [...] В лето 1846, в Букурещ. 141 с., 8 л. ил. [62];

Буквар българский с различни поученията за българските училища. Издание третие [4. попр. изд.] [...] В лето 1847, в Букурещ. 141 с., 8 л. ил.;

Буквар българский с различни поученията за българските училища. Издание четвртие [5. попр. изд.] [...] В лето 1850, в Букурещ. 141 с., 8 л. ил.;

Буквар българский с различни поучения за българските училища. [6. прераб. и доп. изд.] [...] В Цареград, 1856. 157 с., 42 образи;

Буквар българский с различни поучения за българските училища. [7. доп. изд.] [...] В Цареград, 1862. 168 с., 54 образи [63].

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Първият български учебник оказва огромно влияние върху развитието на новобългарския книжовен език, образованието, просветата и културата на българския народ. Той обаче положително прави това не само с първото си издание от 1824 г., както внушават почти всички проучвания и особено – популярните материали, но **в немалка степен и благодарение на развитието на езика, съдържанието, структурата и илюстративния**

материал на изданията си през периода 1846–1862 г. Въпреки че „Рибният буквар” е една от най-експлоатираните теми в историографията на българската възрожденска литература, на практика **все още много страници от неговите възрожденски издания са загърбени и непроучени.** Доказателство за това са поне два факта – мнозина бероноведи и популяризатори не знаят дори точния брой на възрожденските издания на Бероновия буквар и разпространяват „бисера”, че китът и делфинът са риби, камо ли да са направили усилие **комплексно** да изследват и представят приноса на тези издания **през целия период 1824–1862 г.** До кога ли?

Литература и бележки

1. **Алексиев, Иван.** Омаяни от кораби мъже. Дейци на българското корабостроене и кораборемонт до 30-те години на XX в. Том 1. Варна, ИК „Морски свят”, 2006. 431 (с. 15-68: Д-р Петър Берон (ок. 1799-1871 г.). Първият български морски учен).

2. **Алексиев, Иван.** Колко са изданията на „Рибния буквар” и защо той наистина е рибен. – http://morskivestnik.com/compass/news/2014/112014/112014_3.html (Публикувано 1 ноем. 2014 г.).

3. **Теодоров-Балан, Александър.** Българска литература. Кратко ръководство за средните и специалните училища. Пловдив, Хр. Г. Данов. 1896. 251 с. Дял II. Писана словесност. Б. Нова литература

1. Време на Възраждането. – https://liternet.bg/publish16/a_t_balan/bylgarska/02_02_1.htm (Публикувано 6 дек. 2007 г.).

4. **Теодоров-Балан, Александър.** Български книгопис за сто години 1806-1905. Материали. С., Бълг. книж. д-во от фонд Напредък, 1909. 1667 с.

5. В досегашни мои публикации за „Рибния буквар” се преповерявах на библиографията на К. Възвъзова-Каратеодорова от 1962 г. Според нея първият автор, който „дава сведение за това издание” (от 1846 г.), бил Беньо Цонев [6], [7, с. 193, т. 2]. Тя е ползвала „Български книгопис” от 1909 г., но не е обърнала внимание, че още в него изданието от 1846 г. е отбелязано. Освен това при проверката на публикацията на Б. Цонев установих, че той всъщност **няма представа за съществуването на това издание** [6, с. 20]. Въпреки тези две грешки библиографията на К. Възвъзова-Каратеодорова от 1962 г. остава за мен и до днес **най-задълбоченото библиографско** изследване на Бероновите трудове, заслужаващо достойно място в беронознанието. В сравнение с нея библиографията от 2001 г. **значително отстъпва** в частта за произведенията на д-р П. Берон (като пълнота на заглавията и качество на библиографските описания) [8, с. 8-15], например липсва изданието на „Рибния буквар” от 1846 г. [8, с. 8].

6. **Цонев, Беньо.** Петър Хаджи Берович-Берон (Книжовно-просветна и научна дейност). – В: **Сборник Д-р Петър Берон. По случай стогодишнината на Рибния буквар 1824-1924.** С., 1925, 13-68.

7. **Възвзова-Каратеодорова, Кирила.** Библиография на трудовете на Петър Берон. – В: Петър Берон. Изследвания и материали. С., Изд-во на БАН, 1962, 189-233.
8. **Д-р Петър Берон. Био-библиография.** Състав. Росица Петрова-Василева, Ганка Чолакова и Катя Сивева. Сливен, Рег. библиотека „Сава Доброплодни“, 2001. 112 с.
9. **Дякович, Б[орис].** Д-р Петър Берон и неговият „Рибен буквар“. – В: **Сборник Д-р Петър Берон. По случай стогодишнината на Рибния буквар 1824-1924.** С., 1925, 109-114.
10. Статията на Б. Дякович от 1925 г. съдържа ценен библиографски коментар на възрожденските издания на „Рибния буквар“, но собственото име на автора не е изяснено. През 1962 г. известният библиограф и бероновед Татяна Е. Киркова приема, че става дума за Богдан Дякович [11, с. 222], но при проверката на оригиналния текст на статията установих, че авторът е посочен **само като Б. Дякович** [9, с. 109]. Освен това този текст ясно свидетелства, че въпросният Б. Дякович отлично познава наличностите на възрожденски издания на „Рибния буквар“ в няколко големи библиотеки, вкл. в Народната библиотека в Пловдив. Такъв библиотечен специалист по онова време е **Борис Дякович** – директор на Народната библиотека в Пловдив през периода 1901–1932 г. [12].
11. **Киркова, Т.** Библиография на трудове за П. Берон. – В: **Петър Берон. Изследвания и материали. Сборник.** Състав. Минко М. Гечев. С., БАН, 1962, 205-235.
12. **Борис Дякович.** – https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81_%D0%94%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (Актуализирано към 31 ян. 2018 г.).
13. **Атанасов, Жечо.** „Рибният буквар“ и неговото историческо значение. – В: **Петър Берон. Изследвания и материали.** С., Изд-во на БАН, 1962, 37-45.
14. **Стойков, Ст.** Петър Берон и неговият „Рибен буквар“. – В: **Берон, Петър.** Рибен буквар (Буквар с различни поучения). Юбилейно издание по случай 140 години от излизането му. С., Нар. просвета, 1964, 5-11.
15. **Русинов, Русин Цветков.** Редакционните промени в Рибния буквар и изграждането на българския книжовен език. – *Език и литература*, 1974, № 2, 1-11.
16. **Р. Рус.** Берон (Хаджиберович), Петър (ок. 1799 – 21.03.1871). – В: **Енциклопедия на българската възрожденска литература.** Велико Търново, Абагар, 1997, 45-47.
17. **Р. Рус.** „Буквар с различни поучения за българските училища“ (Брашов, 1824, 140 стр.). – В: **Енциклопедия на българската възрожденска литература.** Велико Търново, Абагар, 1997, 94-98.
18. **Христов, Й.** Безсмъртното реформаторско дело на д-р Петър Берон. – *Отеч. фронт*, № 9190, 22 май 1974.
19. **Гечев, Минко.** 160 години от интегралния буквар на Д-р Петър Берон. – *Орбита*, № 29, 21 юли 1984, с. 7.
20. **Теодосиев, Николай.** Каталог на българските печатни книги 1508–1878. С., Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2007. 450 с.

21. **Янев, Симеон и Елена Налбантова.** Атлас на българската литература 1740–1877. Пловдив, Жанет 45, 2012. 512 с.

22. Периодичният сборник „Библиотеки, четене, комуникации” от 2015 г. съдържа публикация на доц. д-р Силвия Станчева от УниБИТ – София, в която авторката предлага и някои сведения за „Рибния буквар”. Тя уверява читателите за следното: „**След дълго и задълбочено проучване** (подч., И.А.) стигнах до заключение, че изданията са седем – от 1824, 1841, 1846, 1847, 1850, 1856 и 1862 г. За достоверна приемам информацията в Енциклопедия на българската възрожденска литература, както и изследването на Иван Алексиев” [23, с. 49]. Наистина във въпросната публикация са дадени препратки към библиографските описания както към първия източник [24], така и към писанието ми от 2014 г. [2], но липсват други сведения за уж „дълго и задълбочено изследване” по въпроса за броя на възрожденските издания. Например в научна публикация при препратка към източник с обем 840 с. е редно да се посочи конкретната страница, на която е поместен използваният аргумент, а тя липсва. В дадения случай обаче тя е повече от необходима, защото възрожденските издания на „Рибния буквар” са споменати в две енциклопедични статии [16], [17], но сведенията в тях си противоречат, а доц. д-р С. Станчева не публикува своя обосновка коя от двете статии приема и защо. Моя милост би трябвало да се ласкае, че е цитиран, но не обичам да се самозаблуждавам, защото **авторката на практика е прегледала съвсем формално критичната ми статия.** За това има поне две доказателства.

Първо. В цитираната от авторката моя статия отделям значително място на все още неясния въпрос за произхода на популярното име на Беровия буквар. Във връзка с това **критикувам автори**, които продължават до наши дни да твърдят, че морските бозайници кит и делфин били риби [2, с. 6, 17]. Въпреки своето „дълго и задълбочено изследване” обаче **доц. д-р С. Станчева** продължава упорито да разпространява „бисер” на знанието като наличието на „две **риби** (подч., И.А.) – делфин и кит” в първото издание на „Рибния буквар” [23, с. 47].

Второ. Авторката цитира от статията ми от 2014 г. [2] следния откъс: „През 2006 г., когато подготвих за отпечатване книгата си „Омаяни от кораби мъже” (в нейния първи том първата глава е посветена на П. Берон като първия български морски учен), имах възможност да се запозная само с един екземпляр на „Рибния буквар”, който обаче нямаше корици. [...]”. И въз основа на този текст тя (С.С.) внушава на читателите следното умозаключение: „Сами виждате, че авторът не споменава къде точно е видял оригинал на изданието от 1824 г. Няма го описан и в бележките и източниците след текста” [23, с. 49]. Какъв ужасен мой „пропуск”, на който доц. д-р С. Станчева е посветила почти половин страница от научното си съчинение... Очевидно заради **едностранчивия** си подход при представянето на „Рибния буквар” **единствено по първото издание, без да се интересува от промените** в следващи възрожденски издания, тя (С.С.) не е обърнала внимание на факта, че в публикацията си от 2014 г. представям морскоисторически прочит на промените до 1862 г., като цитирам **още ПЕТ** издания (1841, 1847, 1850, 1856 и 1862 г.) и **също не споменавам** къде точно съм видял оригиналите им. Защо ли? Поне преподавател от УниБИТ би трябвало да знае, че никой автор не е длъжен да посочва къде се съхраняват книгите и периодичните издания, които цитира, ако **лично** се е запознал с тях (друг е въпросът, ако цитира

архивни източници). От друга страна, ако доц. д-р С. Станчева беше си направила трудът да прегледа първия том на споменатата в цитата ѝ книга „Омаяни от кораби мъже”, щеше лично да се увери, че там, на стр. 14, т. 9, съм написал, че „[...] **Станка Димитрова от Музея на Възраждането във Варна**, без да се замисли дори за секунда, извади от музейната експозиция оригинален екземпляр на първото издание на „Рибния буквар” (1824 г.) и ми го предостави за преглед. [...]” [1, с.14]...

23. **Станчева, Силвия**. По следите на "Рибния буквар" – за библиофилството и още нещо... – Библиотеки, четене, комуникации, 2015 (2016), 44-51.

24. **Енциклопедия на българската възрожденска литература**. Велико Търново, Абагар, 1997, 840 с.

25. В статията си от 2014 г. публикувах редица примери за автори, вкл. известни, които разпространяват версиите за едно, пет и шест възрожденски издания на „Рибния буквар” [2, с. 2-3]. Едва след това попаднах на публикацията на проф. Г. Бижков, който през 2004 г. уверява, че Беровият буквар „преди Освобождението през 1878 г. е **преиздаван** седем пъти (подч., И.А.)” [26], което на практика означава, че възрожденските издания са **осем** (??). Този автор все още не е публикувал „откритието” си с конкретно посочване на годината на осмото (?) издание, но това не смущава безкритичните му последователи [27], [28], [29].

26. **Бижков, Георги** проф. д-р. Букварът с различни поучения на Петра х. Беровича 180 години по-късно. – В: **Берон, Петър**. Буквар с различни поучения. Рибен буквар. Състав. Георги Бижков, Люба Коспартова. [4. фототип. изд.]. С., Бълг. бестселър - Нац. музей на бълг. кн. и полиграфия, 2004. 352 с.

<https://www.helikon.bg/61729-%D0%91%D1%83%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80-%D1%81-%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F:-%D0%A0%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D0%BD-%D0%B1%D1%83%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80.html>

27. **Захариева, Мария**. Петър Берон. – виден български възрожденец ок. 1800 – 21 март 1871 г. – Българи, 2009, № 5, 24-26.

28. **Русева, Румяна**. Българският учител през вековете. Д -р Петър Берон – Просветител и реформатор на учебното дело в Българи. – http://globpeace.blogspot.bg/2009/07/blog-post_1210.html (Публикувано 26 юли 2009 г.).

29. **Димитрова, Снежина**. Рибен буквар – Петър Берон. Реферат. УниБИТ, специалност „Информационни фондове на културно-историческо наследство”, III курс, 2011. – <http://download.pomagalo.com/743653/riben+bukvar+petyr+beron/?search=91>

30. **Рибен буквар**. – https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D0%BD_%D0%B1%D1%83%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80 (Актуализирано към 15 септ. 2018 г., посетено 24 септ. с.г.).

31. **Русинов, Русин Цветков**. Езикът на Беровия „Рибен буквар” в светлината на тогавашната говорна и книжовна практика. – Списание на БАН, 1974, № 1, 38-62.

32. При ползването на таблицата с някои издателски данни за възрожденските издания на „Рибния буквар”, която тук публикувам за пръв път, моля да се има предвид следното:

32.1. При повечето възрожденски издания се срещат екземпляри, в които част от страниците в основния текст (между разделите „Физически сказания” и „Аритметика”, както и между приложените листи с илюстрации) са празни и не са номерирани. Тук в общия брой на страниците на изданието (без приложените листи с илюстрации) се включват **само страниците с текст, независимо от това какъв е формалният номер на последната страница.**

32.2. В съвременни библиографии, съдържащи сведения и за „Рибния буквар”, изданията му през 1846, 1847 и 1850 г. грешно са посочени с обем 143 с. [7, с. 192], [8, с. 8], [14, с. 109], [17, с. 97], [20, с. 84, 87, 93]. Авторите, които твърдят това отчитат единствено номера на последната страница с текст. През 1846 г. обаче в пагинацията са допуснати две грешки: а) разделът „Фис. сказания” завършва на стр. 130, а разделът „Аритметика” започва на стр. 132; б) в раздела „Аритметика” след стр. 135, следва направо стр. 137. Следователно, общият обем е по-малък с две стр. През 1847 и 1850 г. е допусната друга грешка, като след стр. 130 следва 133.

32.3. Наименованието на раздела „Фисически сказания” в първото издание се променя през 1841, 1846, 1847 и 1850 г. на „Фисически сказанията” и едва през 1856 и 1862 г. става „Физически сказания”.

33. **Вълчев, Боян.** Рибният буквар – посланието. – Език и литература, 2014, № 3-4, 8-10.

34. **Радев, Иван.** История на българската литература през Възраждането. [3.] прераб. изд. В. Търново, Абагар, 2012. 616 с.

35. **Радев, Иван.** Д-р Петър Берон и първия проект за образователното дело у нас. – Език и литература, 2014, № 3-4, 21-31.

36. **Маджаров, Александър.** „Рибният буквар” и началото на новобългарската методическа мисъл за обучението по аритметика в началните часове. – Годишник на Софийския университет „Кл. Охридски”. Философски факултет, т. 73, 1980, 29-62.

37. **Ганчев, Иван.** Математически знания у нас до 1878 г. и авторите на първите ни учебници по математика. – В: Български математици. Състав. Иван Чобанов и Петър Русев. С., Народна просвета, 1987, 5-15. Авторът проф. д.п.н. Иван Ганчев Донеv (1935–2012 г.) е дългогодишен преподавател във Факултета по математика и информатика на СУ „Св. Климент Охридски“ и изследовател в областта на история на математиката в България <http://museum.issp.bas.bg/m01-p2iganchev.html>.

38. Неприятно впечатление прави начинът, по който известен историк на математиката в България като Йордан Динов отразява аритметичните знания в Бероновия буквар. Дори във второто издание на своята обширна история на математиката в България той отделя ок. 40 реда на П. Берон, от които повечето предлагат общоизвестни биографични сведения и само няколко съдържат съвсем малка част от известна вече аритметична информация за първото издание на буквара [39, с. 31, 44-45]. Библиографията на използваната от Й. Динов литература ясно показва, че той не познава задълбоченото изследване на Ал. Маджаров [36], а от текста му ясно личи, че той (Й.Д.) не е проучвал лично поне първото издание (1824 г.),

39. **Динов, Йордан.** История на математиката в България. Том 1 от древни времена до 9.IX.1944 г. 2. изд. Плевен, 2013. 154 с.

40. **Јањић, Марина С.** Первоје учение Захарије Орфелина и његово место у српској културној историји. – Јужнословенски филолог, LXXII, 2016, св. 3-4, 159-174 .

https://www.researchgate.net/publication/315944583_Zaharija_Orfelin%27s_primer_and_its_place_in_Serbian_cultural_history/fulltext/58ed53e7aca2724f0a26d1a9/315944583_Zaharija_Orfelin%27s_primer_and_its_place_in_Serbian_cultural_history.pdf?origin=publication_detail

41. **Иванов, Йордан.** Български старини из Македония. С., Бълг. книж. д-во, 1908. V, 311 с. –

<https://www.scribd.com/doc/88352394/%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D0%B8%D0%B7-%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%8F-pdf>

42. Един от най-ревностните привърженици на българската принадлежност на второто издание на Буквара на З. Орфелин е Тони Зарев. Разсъждавайки върху темата „На кого принадлежи Букварът на Марко Теодорович”, той съществено си противоречи. От една страна, почтено признава, че „**Липсва задълбочено научно** представяне на книгата, както **и сравнително изследване** на двете издания (1767 и 1792 г., И.А.)”, а, от друга, обявява – „[...] категорично може да се заяви, че Букварът на Марко Теодорович принадлежи на българската книжнина” [43]. В друга своя статия същият автор, **въпреки липсата** на споменатите от него задълбочено научно проучване и сравнително изследване, тържествено обявява: „Марковият буквар остава паметник на българското самосъзнание на населението от Македония. Той заедно с други книги дава достоен отговор на всички минали и настоящи фалшификатори на историята” [44, с. 51].

43. **Зарев, Тони.** На кого принадлежи Букварът на Марко Теодорович. – Аз Буки, № 50, 10-16 дек. 2003, с. 14.

44. **Зарев, Тони.** Букварът на Марко Теодорович. – Един завет, 2003, № 2, 49-51.

45. **Странджева, Аделина.** Букварът и учебникът като „перва понятия за детинска употреба”. – LiterNet, 09.11.2005. –

https://litenet.bg/publish16/a_strandzheva/bukvaryt.htm

46. **Рибният буквар на Петър Берон ли е първият?** – <http://bnr.bg/blagoevgrad/post/100991010/ribniat-bukvar-na-petar-beron-li-e-parviat-otgovorat-v-po-parvi-petli-s-keti-trencheva> (Публикувано 2 юли 2018 г.).

47. **Вълчев, Боян.** Възрожденските граматика на българския език. С., УИ „Св. Климент Охридски”, 2007. 555 с.

48. Един от най-ревностните разпространители на версията, че второто издание на Орфелиновия буквар (1792 г.) бил, видите ли, българска книга – Тони Зарев, съобщава през 2003 г.: „По-подробно на Марковия буквар се спира прецизният Боян Пенев в неговата „История на новата българска литература”. За първи път той прави кратко описание на буквара и отбелязва културната му роля. **По-късно името на Марко Теодорович не присъства в сериозната научна литература** (подч., И.А.). Той се споменава накратко в популярни издания” [44, с. 50]. Т. Зарев правилно изтъква **прецизността** на Б. Пенев, но неговото (на Т.З.) представяне на мнението на изтъкнатия литературен историк няма нищо общо с добросъвестността. В първия том

на споменатото произведение Б. Пенев публикува всъщност следната оценка: „В 1792 г. във Виена излиза един **славянски** буквар - предназначен за **сръбските** деца. Издаден е от българина Марко Теодорович, родом от Разлога. В заглавието четем: „Иждивением г. Марка Теодоровича, булгара, родом из Разлога“. [...] По този буквар са се учили еднакво и сърби, и българи” (подч., И.А.) [49]. Т. Зарев **твърде** **непрецизно** пропуска да спомене, че Б. Пенев не разглежда въпросния славянски буквар като част от българската възрожденска литература, а го споменава в раздел „**Сръбското** влияние”. А това далеч не е единственото доказателство, че второто издание на буквара на Орфелин не е българска книга. Само още един пример. Т. Зарев съобщава, че този буквар съдържа „хронология на най-важните събития” и тя „не е случайно изброяване на факти от историята”. Едно от тези най-важни събития е „падането на Белград през 1717 г.” [44, с. 51]. Но Т. Зарев сигурно не случайно пропуска да коментира защо уж българският буквар от 1792 г. споменава завладяването на **сръбската** столица от турците, а мълчи за падането на България под турското „присъствие” ...

49. **Пенев, Боян**. История на новата българска литература. Т. 1. Начало на Българското възраждане. С., М-во на просвещението, 1930. 456 с. - http://electronic-library.org/books/Book_0045.html

50. **Бояджиева, Екатерина**. Банско през Възраждането. Събития и личности. Родословно изследване със 142 илюстрации в текста. С., Арс Милениум МММ, 2009. 288 с.

51. **Андрейчин, Любомир**. Речникът на Найден Геров. – В: Геров, Найден. Речник на българския език. Ч. 1. А-Д. Фототипно изд. С., Бълг. писател, 1975, с. XXII-XXXVI. - http://macedonia.kroraina.com/pdf/gerov_rechnik_1975.html#2

52. **Неделчева, Цветанка**. Найден Геров през погледа на Иван Вазов. – Годишник на РИМ–Пловдив, т. 6, 2009, 165-169.

53. **Михайлова, Йорданка**. Книгоиздаване в България. – <http://www.referati.org/knigoizdavane-v-bylgariq/10356/ref/p37>

54. **Борисов, Милко**. Дейността на Петър Берон и отношението ѝ към физиката. – Физико-математическо списание, 1984, № 1, 3-13; № 2, 107-115.

55. **Борисов, Милко**. Дейността на Петър Берон и отношението ѝ към физиката. – В: **Борисов, Милко, Александър Ваврек и Ганка Камишева**. Предшественици на разпространението и развитието на физическите науки в България. Докум. очерци. С., Нар. просвета, 1985, с. 129-164.

56. **Андреев, Васил**. История на българската метеорологична и хидрометеорологична служба. С., АИ „Проф. Марин Дринов”, 2014. 379 с. Всъщност авторът не е изследвал лично метеорологичните знания във възрожденските издания на „Рибния буквар”, а само се е предоверил на публикацията [55], в която акад. М. Борисов разглежда **единствено първото** издание на Бероновия буквар.

57. **Béron, Pierre**. *Système d'atmosphérologie*. Tome premier. Paris, Bachelier, 1846. 307 p., 7 pl. - https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10133373_00007.html

58. **Алексиев, Иван**. Д-р Петър Берон и създаването на първото румънско параходство (1846 г.). –

http://morskivestnik.com/compass/news/2016/102016/102016_79.html (Публикувано 29 окт. 2016 г.).

59. Първият научен труд на П. Берон – „Система на атмосферологията” (1846 г.), е представен **за пръв и последен** път от професионален метеоролог през 1925 г. от немският професор по метеорология Карл Каснер (1864–1950 г.), като тогава френското заглавие на труда „Système d'atmosphéologie” неправилно е преведено на български език като „Система на метеорологията” [60, с. 73]. Междувременно **ниито един български историк на метеорологията не е проявил интерес към Бероновото изследване**. Незаслужено пренебрежителното отношение към този първи научен труд на П. Берон в наши дни е толкова голямо, че висококвалифицирани историци по метеорология само безкритично преписват от публикацията на К. Каснер грешното заглавие [56, с. 15] или пък „поправят” превода на „Атмосферна система” [61, с. 7], без да правят поне кратък професионален историко-научен коментар, който би бил полезен за всеки бероновед.

60. **Каснер, [Карл]**. Съчиненията на Петър Берон по метеорология. – В: **Сборник Д-р Петър Берон. По случай стогодишнината на Рибния буквар 1824-1924**. Под ред. На Хр. Негенцов и Н. Т. Балабанов. С., 1925, 73-79.

61. **Рачев, Никола**. Метеорологията и геофизиката в 125-годишната история на преподаване на физика в СУ „Св. Климент Охридски“. – Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски”. Юбилейно издание 50 години Физически факултет, 2015, 5-25. – http://www.phys.uni-sofia.bg/annual/archive/JubEdit/GSU_FzF_ubileen.pdf

62. Както отбелязвам в началото на настоящата статия, при нейната подготовка имах на разположение сканиран екземпляр на „Рибния буквар” от 1846 г., който получих благодарение на отзивчивостта на проф. д.ф.н. Р. Дамянова от БАН. Този екземпляр се съхранява в Университетската библиотека към Шу „Епископ Константин Преславски” и тук за краткост го означавам **УБ-Шн**. Освен това към края на подготовката на ръкописа благодарение на отзивчивостта на Марияна Николова, завеждащ отдел – Музей на Възраждането във Варна, и уредника Кольо Хубенов имах възможност да се запозная със съхранявания в този музей екземпляр от 1846 г., който за краткост означавам **МВ-Вн**. Сравнението на двата екземпляра показва съществени различия.

Екземплярът МВ-Вн е добре запазен: има предна и задна корица (част от текста на предната е изтрита, текстът на задната корица липсва напълно), книжното тяло е много добре запазено. На предната корица, ред 1 отдолу, годината на изданието е отчасти изтрита и текстът е „?8?5”, т.е. годината е 1845. Разликите между корични данни и данни на титулната страница не са кой знае каква рядкост в книгоиздаването преди години, а в конкретния случай вероятно кориците на тиража са отпечатани по-рано. След с. 143, която е последната страница на част „Аритметика”, осемте листа с илюстрации са отпечатани последователно, но между някои от тях има **празни неномерирани** страници, които тук означавам със съкращението „нн”: [...] 143 с., нн, нн, I, II, нн, нн, III, IV, нн, V, нн, нн, VI, VII, нн, нн, VIII.

Екземплярът УБ-Шн е отчасти дефектен: липсват предна и задна корица, както и приложенията от II до VIII, вкл. Освен това прил. I се намира между текста на „Физически сказания” и част „Аритметика”, като след с. 130 следват: две

неномерирани страници, прил. I, една неномерирана страница и едва след това започва част „Аритметика”, но от с. 132, а не от с. 131. Вероятно преди години книжното тяло на този екземпляр е било разкъсано и при подвързването му е нарушена последователността на текста.

63. Твърдението на К. Възвъзова-Каратеодорова, че изданието от 1862 г. е „[6. изд.]”, респ. „Второ изд. на редакцията от 1856 г.” [7, с. 193] е **неправилно**, защото през 1862 г. е увеличен както обемът на изданието (от 157 на 168 с. за сметка на **значително увеличение на обема** на раздела „Физически сказания”, респ. съответно намаление на обема на общите раздели), така и броят на илюстрациите му (от 42 на 54).

Иван АЛЕКСИЕВ